

KULTÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Eduardita Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočíš, Ivan Masár, Mária Pisáriková, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

KULTÚRA SLOVA — ROČNIK 21 — ČÍSLO 7

DORUĽA, J.: Nad jazykom Iudo-vých rozprávok	225
MASÁR, I.: Niektoré výstavbové prvky rozhlasovej a televíznej reklamy	230
SLANČOVÁ, D.: O upevňovaní jazykovej kultúry na vysokej škole	236
POVAŽAJ, M.: O zloženom prí-davnom mene <i>malopočetný</i> , resp. <i>malopočetný</i>	240

Diskusie

HRNČIAR, D.: O systematizácii a lokalizácii názovov v kartografičkých dielach	243
---	-----

Rozličnosti

Slovesá <i>zapamätať niečo</i> a <i>na-čítať niečo</i> . J. Horecký	246
Ešte raz o skloňovaní mien ty-pu <i>Maja</i> . E. Kučerová	248
Čipy a čipsy. O. Orgoňová	249

Správy a posudky

Návrat k prameňom spisovnej slovenčiny. A. Rýzková	251
Vyšiel súbor slovenských Iudo-vých pranostík. E. Smiešková	253

Spytovali ste sa

Termoodevy. K. Hegerová	256
-----------------------------------	-----

Nad jazykom ľudových rozprávok

(z hľadiska vývinu spisovného jazyka)

JÁN DORULA

Niekteré závery, ktoré tu predkladáme, vychádzajú predovšetkým zo skúmania jazyka ľudových rozprávok zo zbierky Pavla Dobšinského v konfrontácii so súčasnou modernizáciou jazyka týchto rozprávok.

Ak sa na jazyk rozprávok spomínamej zbierky pozeráme očami používateľa dnešného spisovného jazyka, zistíme, že na jednej strane obsahuje veľa archaizmov, na druhej strane veľa ľudových jazykových prvkov. Pritom je pozoruhodné, že vo väčšine prípadov ide tu z dnešného hľadiska (so zreteľom na stav v súčasnom spisovnom jazyku) o jednu skupinu jazykových javov, lebo ľudové sa kryje s archaickým. Teda mnohé z tých javov, ktoré v časoch prvých vydanií a úprav ľudových rozprávok boli vo vtedajšom spisovnom jazyku prvками živej hovorenej reči, čerstvým aktualizačným oživením spisovného jazyka, pokladajú sa dnes za okrajové, neproduktívne. V časoch P. Dobšinského a A. H. Škultétyho sa ešte ani použitie niektorých nárečových a krajových prvkov nepociťovalo ako nejaké nedovolené vybočenie zo spisovnej normy. Spisovný jazyk sa dotváral ďalej na širšom stredoslovenskom základe, bol pomerne variabilný najmä v lexike. Celkovo možno povedať, že vzťah spisovného jazyka k nárečiam (stredoslovenským) bol užší ako vzťah dnešného spisovného jazyka k nárečiam. Nárečové prvy sa vtedy využívali nielen na charakterizáciu postáv, boli často súčasťou autorského textu. Neskoršia a dnešná prirodzená diferenciácia spisovného jazyka, súvisiaca s rastom počtu jeho používateľov na celom území a vo všetkých sociálnych vrstvách spoločnosti, s rastom jeho spoločenskej závažnosti, funkčnej zafázenosti a variability, šty-

listickej a terminologickej rozpracovanosti, priniesla a prináša so sebou potrebu normovanosti a kodifikácie vo všetkých zložkách systému spisovného jazyka. Celonárodná zacielenosť a najmä celonárodné používanie spisovného jazyka postupne viedlo aj k jeho istej vnútrojazykovej celonárodnosti, k istej jazykovej nivelizácií v prospech jeho celonárodnosti (je to teda istá daň celonárodnosti). To sa prejavilo aj v praktickom (pragmatickom) presadení sa z celonárodného hľadiska istým smerom sa uberajúcich, progresívnych (= produktívnych), jednotných, všeobecných, a preto všeobecne prijateľných a prijímaných tendencií a prvkov, hoci aj v niečom odlišných od pôvodného stredoslovenského východiska. Treba si, pravda, pritom uvedomiť, že stredoslovenský základ nie je tiež celkom jednotný, že stredoslovenský areál je svojím spôsobom jazykovo diferencovaný komplex, v jednotlivých svojich častiach zreteľne nadvážujúci na ostatné slovenské komplexy.

Aj preto sa v spisovnom jazyku archaizovalo všeličo, čo bolo pôvodne živé, ľudové, ktoré ako také môže fungovať sice naďalej, ale vo svojom územne obmedzenom rozsahu, plniac už iba svoju prvotnú funkciu, ak sa, pravda, aj tu neprestáva celkom používať pod tlakom spisovného jazyka. Táto tendencia však nie je až taká priamočiara, lebo zo samej podstaty veci, t. j. zo stredoslovenského základu spisovnej slovenčiny vyplýva, že úloha mnohých typicky stredoslovenských jazykových prvkov je v našom dnešnom spisovnom jazyku historicky významná a že si tieto prvky zachovávajú svoju zotračeno-tradičnú hodnotu a prítâžlivosť podnes, a to aj z príčin mimojazykových.

Príklady možno uviesť aj zo súčasnej umeleckej literatúry. Napríklad Milan Zelinka, spisovateľ, ktorý pochádza zo západného Slovenska (z Igramu pri Trnave, školské roky strávil na západnom Slovensku, v Trnave a v Bratislave), ale žije a tvorí na východnom Slovensku v Humennom,¹ vo svojej autorskej reči používa niektoré typické stredoslovenské jazykové prvky. Medzi také patrí napr. tvar kolektívneho posesíva (privlastňovacieho prídavného mena) na -ovie: ...naozaj by bol mal pocit, že tento človek v podstate nemuruje pre Harvanovie rodinu, ale pre seba;² ...zastala pred Harvanovie dvorom služobná motorka...³ Východoslovenské prostredie sa ináč v ja-

¹ Pozri Encyklopédia slovenských spisovateľov. 2. Red. K. Rosenbaum. Bratislava, Obzor 1984, s. 266—267.

² M. Zelinka: Mimoriadna udalosť. Nové slovo, 28, 1986, č. 37, 18. 9. 1986, príloha Nedele, 5, 1986, č. 37, s. IV—V.

³ Tamže. Tvar Harvanovie je utvorený od priezviska Harvan (Jozef Harvan, pani Harvanová).

zyku poviedky odráža veľmi výrazne, a to nielen v reči postáv, ale aj v autorskej reči. Vidieť to dobre z takýchto príkladov: „*Baba s de dom sú za riekou*,“ povedala Magda; „*A kde sú ostatní? Az daj len nešli za rieku?*“; „*Je zákerný, daj si na neho pozor. Či vieš, čo urobil Baďurovi, svojmu kmotrovi? Bukové drevo, sia hovinu ako zlato mu zhodil v Hámre do debry. A pritom spolu bijú jednu banu.*“ Príklady z autorskej reči: ... uvedomovala si, ako veľmi sa tento jej velký syn podobá na deda Michala...; Mimovoľne nazrel do vinklovej chyže, kde Miloš práve naplno cvičil karate...; Peter Horňanský prešiel dozadu, ku kurníku, pozrel na neupravené hnojisko...; Peter Horňanský sa vrátil k motocyklu, nahnevané šliapol na plyn a prudko vyrazil dolu valalom; ... vtiahnuc hlavu medzi plecia, pomaly sa pohol hore valalom; Po valale sa hned rozneslo, že Majko v jeseni do pálenice už nenastúpi...

K takýmto východoslovenským jazykovým prvkom patrí aj domáca podoba mena Ondrej — Ondo: „*Jedz, Ondo, jedz a nalej si aj piva!* Nože vypi, Ondo, nože, aby ti neostalo na žalúdku!“ „*Ach, Ondo, Ondo, ako sa ti len odvŕačime?*“ povedala Magda. Táto podoba mena sa ponecháva aj v autorskej reči, kde však v spojení s priezviskom stráča trocha na familiárnosti: *Ondo Rydzik sa predklonil a z celej sily mu napľul medzi oči; Ondo Rydzik hľadel na svoj poldecák, viečko na pravom oku mal mierne zvesené, Ondo Rydzik tu už naozaj nemal čo robiť; Ondo Rydzik vyšiel do predsiene, zdvihol zo zeme svoju murásku tašku s náradím.*

Celkom nefamiliárne, úradne oslovuje Onda Rydzika príslušník VB: *Pán Rydzik! Podte na chvílu dolu, musím sa vás na niečo opýtať; Naozaj ma to veľmi mrzi, pán Rydzik. Ale v tom udaní sa uvádza, že za murovanie beriete veľké peniaze...; Nebojte sa, Rydzik, ja som sem neprišiel z vlastnej vôle, ale na základe udania. Tu sa už domáca podoba mena nepoužíva, k úradnému pán sa v priezvisku druží aj dlhé spisovné ō.*

Prítomnosť východoslovenských jazykových prvkov v reči postáv i v autorskej reči je daná prostredím, v ktorom sa odohrávajú udalosti a prebieha celý život zobrazený v umeleckom diele. Prítomnosť stredoslovenských jazykových prvkov nie je takto podmienená. Nie sú dané ani prostredím, v ktorom prebieha dej prózy, ani prostredím, z ktorého autor pochádza (západné Slovensko). Patria do sféry slovenského spisovného jazyka, prijímajú sa ako prostriedky jeho oživenia.

Archaizácia a ústup pôvodne ľudovo-hovorových prvkov súvisí aj s intelektualizáciou spisovného jazyka, ktorá zasa súvisí najmä so spomínanou polyfunkčnosťou novodobého spisovného jazyka, s jeho štylistickou a terminologickou rozpracovanosťou, čo je spojené s bohatstvom potrebných konštrukcií a výrazov, s ich špecifikáciou, ale aj

s možnosťami ich rozmanitej aktualizácie a využitia. Významnú úlohu tu potom zohráva aj internacionálizácia, preberanie a adaptácia cudzích jazykových prvkov.

Intelektualizácia sa v spisovnom jazyku, pravdaže, prejavovala vždy, hoci nie v rovnakom stupni. Prejavila sa aj v Dobšinského úpravách textu ľudových rozprávok (slovosled s postavením slovesa—príslušku na konci vety podľa latinčiny, postponované postavenie príkloniek, najmä zvratného *sa* za slovesom podľa ruštiny, používanie prechodníkov). Sem patrí aj používanie zámena *tento* (*táto*, *toto*, *títo*, *tieto*) v odkazovacej funkcií. Je to germanizmus, ktorý norma spisovného jazyka nepripúšťa. Použitie zámena *tento* ... v takejto funkcií je neorganické, lebo jeho základnou úlohou je ukazovať na veci celkom blízke.⁴ V Dobšinského úpravách textu slovenských ľudových rozprávok ho nájdeme na viacerých miestach, napríklad: *Kráľovčík už vedel, čo to má byť, a nepopustil milého švagra, kým mu tento všetko nerozpovedal* (Tri zakliate kniežatá)⁵; *Ked' macockina dievka naostatok cez lavičku prebehúvala, táto zvrila sa pod ňou a ona odcupla do vody* (Pamodaj štastia, lavička, s. 275); *Mesiačik pohodil hned zase k tomu vchodu na druhý svet a spustil kráľoviča dolu dierou. Tentoraz zrovna ku starej žene* (Svetská krása, s. 465); *A už ani nemôže dočkať sa, kedy by ježibaba von z domu nohu vytiahla. Raz táto aj odišla preč, do toho kostola* (Pamodaj štastia, lavička, s. 275); ... *vstúpila mu do izby a podávala mu dva holúbky. Ako ich chcel do ruky vziať, ona ich pustila. Tie to strepotali a uleteli otvoreným oblokom do široho sveta* (Ženský vtíp, s. 314). Zámeno *tento* ... v odkazovacej funkcií často preniká aj dnes do publicistiky a administratívy, napr.: *Medzi obcami Pozdišovce a Trhovište v okrese Michalovce došlo k dopravnej nehode, ktorú zavinil M. D. Predchádzal vozidlo, kde ohrozil protiľúče osobné auto. Toto sa potom zrazilo s protiľúčim a spôsobilo smrtelné zranenie M. R. z Michaloviec* (Práca, 1986); *Pri tom sa však prijmanie na vysoké školy bez pohovorov bude všeestranne podporovať. Je to totiž jedna z ciest, ako znížovať zbytočnú administratívu. Kladie však zvýšené nároky na riaditeľov a učiteľov stredných škôl pri vypracúvaní komplexných hodnotení. Tie to vystupujú v súčasnosti pri posudzovaní uchádzačov o štúdium viac do popredia* (Práda, 1986). V umeleckej tvorbe možno zámeno *tento* v takejto neprimeranej

⁴ Na odkazovanie (poukaz, odkaz na niečo predchádzajúce, minulé, vzdialenejšie) sa používa zámeno *ten* ... alebo iný spôsob vyjadrenia.

⁵ DOBŠINSKÝ, P.: Prostonárodné slovenské povesti. III. Edične pripravil a poznámky napísal E. Pauliny. Bratislava, Tatran 1973, s. 403. Aj ďalej doklady sú z tohto zväzku, preto ďalej uvádzame za názvom rozprávky už iba stranu, na ktorej je citovaný text.

odkazovacej funkcií využit ako charakterizačný prvk. Napríklad v spomínamej poviedke M. Zelinku sa humornosť jednej scénky dosahuje, resp. znásobuje aj jazykovými prostriedkami, tým, že sa jazykové prvky charakteristické pre ľudné, akoby oficiálne vyjadrovanie aplikujú na situáciu celkom neúradnú, všednú, banálnu: *Jedna z nich [zo svíň] neopatrného Huniča dokonca chytila za nohu, a nechýbalо veľa a bola by mu ju naskutku odhryzla a zjedla aj s poltopánkou, ale nešťastníka i jeho nohu sa podarilo v poslednej chvíli zachrániť, keď práve rečený Dominik Baďura na veľký údiv prítomných kopol svoju špicatou poltopánkou predmetnú svinu do rypáka tak prudko, že táto sa ihned vzdala svojho krvilačného úmyslu.* Prvky z administratívneho spôsobu vyjadrovania sú tu výrazy rečený, predmetná i zámeno tátó v odkazovacej funkcií.

Niekteré staré a starobylé, pôvodne ľudové prvky sa však zo spisovného jazyka nevytrácajú, ako hovorové prvky, ako jazykové prostredky charakterizujúce rozprávačstvo sa uplatňujú nadálej nielen v umeleckej literatúre, ale aj v publicistike. Sú to najmä slovné a frazeologické spojenia rozličného druhu, ktoré sa často podľa starých modelov novo rozvíjajú, pričom aj samy zdroje ľudovej hovorovosti sú dnes významne prehodnocujú, ich sociálno-funkčná základňa je omnoho širšia, variabilnejšia, pestrejšia. Nastupujú na miesto starej ľudovosti (tá sa, pravda, tiež celkom nestratila), ktorá nebola natoliko sociálne diferencovaná, predovšetkým však bola diferencovaná ináč.

Všetky tieto javy súvisia, prirodzené, s rozvojom spoločnosti používajúcej spisovný jazyk. A ako sa to aj dnes zreteľne ukazuje, novodobá vyspelá spoločnosť potrebuje svoj historizmus, historické vedomie ako integrálnu zložku samej svojej existencie. Kontinuita jazykového vývinu, možno povedať jazykový historizmus, je neoddeliteľnou zložkou historického vedomia. Zreteľ na túto zložku je v jazykovo-kultúrnej politike, aj pri plnom rešpektovaní jazykovo-spoločenských zákoností vývinu, nielen prirodzený a potrebný, ale aj nevyhnutný. Uvedomujeme si to zreteľne vtedy, keď popieranie nášho historizmu, pre mnohých azda celkom neočakávané, ohrozenie s našimi koreňmi aj našu podstatu, dotýka sa našej súčasnosti aj budúcnosti.

K týmto záverom možno prísť na základe štúdia jazyka *Prostonárodných slovenských povesti* P. Dobšínského a ich modernizovanej úpravy z pera spisovateľky Márie Ďuričkovej. Konfrontácia tejto pomerne dalekosiahlej jazykovej modernizácie s pôvodným textom Dobšínského zbierky rozprávok je zaujímavá z viacerých hľadiš, nastoľuje veľa otázok, stavia opäť do popredia potrebu všeestranného rozboru zdeleného ľudového slovesného bohatstva. Je otázka, do akej miery je taká modernizácia potrebná a účelná, v akej miere sa majú rešpektovať aj jazykové hodnoty textu, či možno niveliť jazykové hod-

noty ľudového rozprávačstva, a ak možno, ako ich adekvátnie v modernizovanej podobe substituovať. Nepatria jazykové hodnoty ľudových rozprávok nerozlučne k ich žánru? Je diskutabilné, či pri dnešnej úprave ľudových rozprávok stačí usilovať sa len o vystihnutie ich obsahovej náplne, ako napr. pri pretilmočení napínavých detektívnych alebo dobrodružných príbehov. Možno uviesť doklady, že ani pri takýchto zjednodušených cieľoch sa pri úprave rozprávok nedosahuje ich výstižný prepis, lebo chýba dôkladnejšia odborná príprava umožňujúca obsahovo adekvátnu modernizovanú úpravu. Vzniká tak adaptácia, ktorá sa viac či menej zreteľne vzdaľuje pôvodnému obsahu textu. Pri ďalekosiahlych zjednodušujúcich úpravách textu ľudových rozprávok sa strácajú nielen mnohé ich jazykové hodnoty, ale často aj kultúorno-historické hodnoty, ktoré sú s nimi spojené⁶. Tu niet miesta na ilustráciu našich záverov. Robíme tak na iných miestach, v príspevkoch obsahujúcich širší dokladový materiál⁷. Naše stanovisko je také, že k ľudovej slovesnej tvorbe treba pristupovať so všetkou úctou k jej zdedeným hodnotám, treba na tieto hodnoty upozorňovať ako na súčasť našej národnej kultúry a nášho historického vedomia, treba ich vysvetlovať a predovšetkým skúmať. Bez dôkladného výskumu nemôžeme ich ani náležite vysvetliť a zhodnotiť. Týka sa to aj výskumu ľudových rozprávok z hľadiska jazykovedného, folkloristického, historického a literárneho. Veľmi nám chýba vedecké vydanie slovenských ľudových rozprávok. V tomto smere zaostávame za kultúrnymi národmi.

*Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

Niekteré výstavbové prvky rozhlasovej a televíznej reklamy

IVAN MASÁR

1. Okrem reklamy v novinách patrí k základným typom reklamy reklama v rozhlase a televízii (porov. Masár, 1987). Osobitné postave-

⁶ Pozri aj DORULA, J.: Naša kňahňa domov tiahne. Kultúra slova, 19, 1985, s. 264—267.

⁷ DORULA, J.: Význam Slovenských povestí pre výskum slovenskej lexiky. Slovenský národopis, 30, 1982, s. 92—97; O jazykovom a kultúrom bohatstve Dobšinského Povestí. Slovenská literatúra, 33, 1986, s. 234—248; O jazyku rozprávok zo zbierky Pavla Dobšinského. In: Literárnomúzejný letopis. 21. Zostavil I. Sedlák. Martin, Matica slovenská 1987 (v tlači).

nie rozhlasových reklamných textov je v reklame dané technickými predpokladmi rozhlasu. Tie dovoľujú len zvukovú (ústnu) realizáciu textov. Z mimojazykových prostriedkov reklamy sa v rozhlase uplatňuje hudba a zvukové efekty, ale len ako komplementárne prostriedky. Celú váhu rozhlasového reklamného posolstva nesie slovo. Vo východiskovom materiáli prevažujú dialogizované texty a v nich typ predmetového praktického dialógu (termín u Mistrika, 1985, s. 362), do ktorého rámca sa zahŕňa „hovor o situácii, ktorá obklopuje účastníkov prejavu“ (tamže). Slovo *situácia* treba chápať veľmi široko. V rozhlasovej reklame sa ním rozumie potreba informovať, porozprávať sa alebo porozprávať o konkrétnom predmete a propagovať ho. V skúmanom materiáli je viditeľné úsilie o viacreplikové dialógy, pretože väčším počtom replík sa navodzuje dojem bezprostrednosti a živosti a darí sa tlmit pripravenosť a umelosť dialógu. Ako ukážku dialogizovanej rozhlasovej reklamy uvádzame propagáciu kobercov Rekos:

Muž: Žijeme v dobe letov do stratosféry, letov do kozmu a na vzdialené planéty, ale...

Žena: ... ale štartujeme zo zeme, vraciame sa na zem a najistejšie sa cítimme len vtedy, keď ju cítim pod nohami.

Muž: Veruže je to príjemný pocit, keď tá zem pod nohami nie je len taká obyčajná, všedná, ale ešte aj mákučká, pekne sfarbená, hrejivá...

Žena: A to je vždy a všade tam, kde je koberec Rekos, lebo koberce Rekos vynikajú dobrými tepelno-izolačnými vlastnosťami a tlmia hluk.

Muž: Koberce Rekos — výrobky Lykových textilných závodov v Revúcej — sú z kvalitných syntetických vláken pevné upevnených v podkladovej tkanine upravenej jednoduchým alebo penovým záterom.

Žena: V predajniach Otex aj na vás už čaká koberec Rekos.

1.1. Text bol uvedený zvukovým efektom (štart prúdového lietadla), na ktorý bezprostredne nadväzuje prvá aj druhá, na prvý pohľad nesúvisiaca a neočakávaná replika. Pre prijímateľa reklamy sú to výpovede s minimálnym (ba vlastne nulovým) stupňom predictability (predpokladateľnosti). Takéto alebo podobné začatie dialógu sa však presvedčivo zdôvodňuje obsahom ďalších replík. V texte sa vo funkcií argumentov reklamy použili viaceré odborné termíny (*podkladová tkanina, penový záter* a ľ.). ktoré sú však zrozumiteľné aj neodborníkovi.

Neočakávané a zdanlivo nesúvisiace vstupné repliky sa vyskytujú vo viacerých textoch. Ponuka vlnených a bavlených svetrov vyrábaných v Tatrasvite sa začína replikou o snehovej huni na tatranských Štítoch a nevšednej scenérii Tatier. Nadviazanie na slovo *nevšednosť* umožňuje prechod k výpovediam o nevšedných výrobkoch Tatrasvitu, pričom sa v ďalších replikách opäť prostredníctvom odborných termínov vnášajú do textu reklamné argumenty pomenúvajúce žiadane vlastnosti výrobkov, ako je štruktúra úpletu, farebnosť, vzhľad atď.

Ukazuje sa, že neočakávanosť a zdanlivo nijaká súvislosť vstupných replík s predmetom reklamy je jeden z principov štylizovania rozhlasových reklamných textov. Široko sa uplatňuje nielen v dialogizovaných textoch, ale aj v reklamných monológoch ako prostriedok na evokovanie zvýšenej pozornosti a vzbudenie zvedavosti:

Muž: Máte radi Balzaca? Jeden z výrokov tohto veľkána svetovej literatúry možno niečo napovie aj mužom: „Láska je veľká marnivost, a preto musí byť najmä v manželstve v úplnom súlade s každou ľinou marnivosti.“ A ešte jeden dodatok: darček na 8. marca pre vašu milovanú môže byť jedna z tých marnivostí. V predajniach Otex očakávajú teraz najmä nás mužov.

1.2. Rovnako ako v dialogických textoch autor monológu akoby na začiatku pred prijímateľom čosi skrýval, aby to potom odkryl pomocou vnútorného nadvádzovania medzi textovými jednotkami. (Oporné body vnútorného nadvádzovania sú láska ako marnivost — darček na MDŽ ako prejav lásky, a teda jedna z marnivostí.) Prostriedky takéhoto „utajovania“ sú rozličné a v plnej miere závisia od autorskej invencie. Napríklad v rozhlasovej reklame o prednostiach bicykla sa použili prvé slová z populárnej piesne, slová *nemám auto, nemám motorku* a texty na nálepkách *Jazdim na Castrol!, Môj typ — Agip*. Parafrázovaním sa utvoril text *Jazdím na bicykli*, od ktorého sa potom odvíjajú ostatné reklamné argumenty. V propagácii nohavíc z džínsoviny sa využila náhodná zhoda koreňov významovo úplne vzdialených slov: *Známy a populárny duch džín, častý zjav v orientálnych rozprávkach, nie je praoctom džínsových nohavíc ... Napriek tomu nemôžeme džínsam uprieť „ducha“ módnosti...* Inokedy je takýmto prostriedkom paradoxný nápis, napr. v novinovom inzeráte nápis *Dvojkolesový vitamín*, ktorým sa neohlasuje nový farmakologický objav, ale bicykel ako dopravný prostriedok prospiešný zdraviu. Pravdaže, samému nápisu sa pre výlučnosť asociácie (*dvoj)koleso(vý)* — *vitamín B* sovia dá porozumieť. Všetky podobné postupy treba chápať ako hľadanie výrazu pre relatívne nový žáner. Častým opakováním by však ľahko mohli degenerovať na priečladný reklamný trik.

2. Televízne reklamné filmy (šoty) sú typickým reprezentantom zmiešaných reklamných textov. Textom sa, pravda, nerozumie len verbálna výpoved. Súbežne s vizuálnymi prostriedkami — predstavenie predmetu reklamy v obrazе, v rozličných situáciách, v rozličnom osvetlení, veľkosti atď. — používajú sa v televíznych šotoch aj zvukové prostriedky: hudba, spev, zvukové efekty, hovorené slovo. S ohľadom na technické danosti televízie je tažisko reklamného textu v obrazе a akcii, slovo má zväčša len komplementárnu (doplňajúcu) funkciu. V istých prípadoch to teda býva opačne ako v rozhlasovej reklame.

Komplementárnosť sa navonok prejavuje aj tým, že hovoriaci (komentátor) býva často mimo obrazu. S ohľadom na verbálny text tvoria reklamné šoty tri vyhrané skupiny: šoty bez textu, šoty, v ktorých má text komplementárnu funkciu, a šoty, v ktorých je text verbálnym dvojníkom diania na obrazovke.

2.1. Prvý typ nie je z jazykového hľadiska zaujímavý, tretí typ je pre reklamného textára málo príťažlivý, lebo nevyhnutný verbálny sprievod diania na obrazovke kladie jeho invencii objektívne a ľahko prekonateľné prekážky. Šoty s takýmito textami bývajú najčastejšie „živými receptárm“, v ktorých napr. majster kuchár pripravuje vybrané jedlo a textár vlastne nemá inú možnosť ako komentovať prácu konajúcej osoby spravidla slovami *pripávime na..., povaríme, osolíme, pridáme do...* atď. Rozsahom sa tieto texty približujú dialogizovanej rozhlasovej reklame, nie sú však takmer ničím pozoruhodné ani z jazykovo-štylistického hľadiska, ani z hľadiska reklamovosti. Sú to suché enumeratívno-opisné textové jednotky.

2.2. Tvorivý textár má nepomerne viac možností v šotoch, kde verbálny text nemusí byť priamočiaro a do podrobností napojený na obraz, teda v šotoch, kde by veľa slov prekážalo a kde by sa enumerácia a suchý opis pocítovali ako nadbytočnosť a štylistická chyba.

2.3. Všimnime si, ako korešponduje text s tým, čo sa podľa scenára ukázuje na obrázkove. V šote propagujúcim propolis ako požívatinu a liek text *Vo včelom úľi — v tejto tovární na med — je úzkostlivá čistota, akú nendádeme ani v nemocniach* sprevádzajúce tieto obrazové sekvencie: 1. pohľad na včeli úľ, 2. včelár otvára úľ, 3. pohľad do vnútra úľa — záber má dokumentovať čistotu včeličiek.

Z hľadiska reklamovosti textu je užitočné, že textár sa neuspokojuje s nociónálnym pomenovaním videnej veci (úľa), ale ju metaforicky premenúva (*továren na med*). Je to vlastne analogická nominácia, t. j. spôsob pomenúvania, pri ktorom „forma nového pomenovania sa berie už z jestvujúceho pomenovania inej veci“ (Horecký, 1986, s. 18—19). Druhú sekvenciu si textár vôbec nevšíma, ale tretiu celkom správne doplňa informáciu o čistote a podáva ju reklamne zveličným porovnaním. Sám pohľad do útrob úľa môže totiž vyvolať aj asociácie o pracovitosti včiel, o organizovanosti ich spoločenstva, ktoré nie sú pre konkrétny reklamný zámer dôležité. Šiestu, siedmu a deviatu sekvenciu nesprevádzajú žiadny text, doplňa ich hudba, pri piatej sekvenции text verne sleduje obraz. Osmá sekvencia predstavuje pracovné operácie v závode na spracovanie medu s propolisom, t. j. dávkovanie propólisu, miešanie, plnenie do pohárov, balenie atď. Sprievodný text *V závode Medos Galanta nadviazali na ľudovú tradíciu a spracúvajú med s propolisom* približuje však tieto operácie len veľmi všeobecne a vo východisku výpovede exponuje názov závodu, ktorý v obrazovej sekven-

cii nie je, ale objednávateľ ho v reklame chcel mať. Desiatá sekvencia — veľký detail: na lyžičke je plno medu s propolisom, med tečie na chlieb natretý maslom — je obrazovou bodkou za týmto reklamným štom. Jej textovým náprotivkom je neslovesná veta *Med s propolisom, výborná požívatina i liek.*

Azda je aj z tejto jednej ukážky dosť zreteľný zámer textára hovoriť čo najmenej a povedať najmä to, čo nie je v obraze, jedno i druhé s úsilím upútať neopotrebovaným výrazom. Podobne sa obraz a text vzájomne dopĺňajú aj v ostatných sledovaných štoch. V nich sa do reklamovosti zapája napr. široké historické rámcovanie objektov predstavovaných v reklame (text štu o termostatických ventiloch na radiátory sa začína slovami *Ústredné kúrenie využívali už starí Rimania*, o kufríkovom mangli vetou *V Egypte už pred päťtisíc rokmi mali hlavného žehliara*, o užitočnosti červenej repy zisteniami, že *Už boh Slnka Helios si na nej pochutnával, Hippokrates ju odporúčal chorým atď.*). Pravdaže, aj v štoch sa pracuje s metaforou (o refoplaste ako novej látke na úpravu fasád sa hovorí: *Refoplast oblečie váš dom do efektného odevu*). Ako reklamné argumenty ani tu nechýbajú odborné termíny (*druhotný tepelný zdroj, syntetická látka a ī.*).

2.4. Reklamovosť zdôrazňuje v šope to, keď sa text oprie o doslovny význam frazeologizmu (*Poniektorí výrobcovia, keď majú konfrontovať kvalitu so svetovými výrobkami, nechcú ísť s farbou von. V Chemolaku Smolenice vychádzajú s farbami von pravidelne*) a prospevia jej aj humorne ladený výrok (*Elektrický plochý žehlič Tamatpress 2000 vyžehli všetko okrem ľudských nedorozumení*).

3. V zovšeobecnení na záver rozboru vybraných reklamných textov treba na prvom mieste uviesť ich metaforizáciu. Metafora je výstavbovým prvkom všetkých typov textov. Hodno podotknúť, že v skúmanom súbore hesiel a sloganov na isté témy (porov. Masár 1987, s. 208) z desiatich textov najmenej štyri, niekedy však aj sedem textov obsahuje metaforické prvky. Prečo textári siahajú tak často za týmto trópom? Očividne preto, lebo metafora je „porušením pravdepodobnosti ň struktúry výpovede z hľadiska významového, ako aj kombinatorického. Tento výkyv sa nevyhnutne prejavuje v reakcii prijímateľa textu aktívnejším prístupom k správe, zvýšením pozornosti i pocitom prekvapenia, prípadne aj estetickým zážitkom“ (Krupa, 1986, s. 149). Zjednodušene možno povedať, že metafora je v reklame garantom pútavosti. Ale je tu aj ďalší dôvod: „prenesený význam je vlastne význam hodnotový a metafora je potom elementárnym príkladom výpovede o hodnote“ (Sabol, 1986, s. 2). Inými slovami, ale opäť aj zjednodušene, metafora je účinným prostriedkom na zvyšovanie kvality reklamného textu. Podobné úlohy plní aj ďalší prostriedok — *zakomponúvanie propagova-*

ného objektu do širokých, zdanlivo vzdialených súvislostí spravidla pomocou výpovedí s nízkym stupňom predikability.

3.1. Aspoň celkom nakrátko treba uviesť aj ďalšie účinné reklamné prostriedky: aktualizované a tvorivé napodobňovanie gnóm, pranostík, prísloví; dialogizáciu textov v rozhlasovej reklame, niekedy aj v televíznych štočach; využívanie paradoxu, humoru a doslovného významu frazeologizmov; používanie zrozumiteľnej odbornej terminológie ako reklamného argumentu.

3.2. Tieto pozorovania ukazujú, že v reklamnom podniku ERPO sa o texte premýšla starostlivo, že k splneniu požiadaviek objednávateľa sa pristupuje tvorivo. Starostlivý prístup vidieť aj z toho, že ani jeden text použitý v tomto článku nebolo treba nápravne komentovať z hľadiska základných principov jazykovej kultúry, ako je to neraz nevyhnutné pri textoch pripravených v iných strediskách (porov. Masár, 1986, s. 53—55). Práca reklamných textárov reklamného podniku ERPO je teda uvedomelou prácou so slovom prospievajúcou aj jazykovej kultúre. Žiada sa aj naďalej tvorivo ju rozvíjať s permanentným úsilím oslobodzovať reklamu od šablóny, meravosti a iných negatívnych črt, ktorých sa zatiaľ nezbavila najmä reklamná práca v iných strediskách.

Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV

Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

- HORECKÝ, J.: Analogická nominácia. Zápisník slovenského jazykovedca, 5, 1986, č. 3, s. 18—20.
- KRUPA, V.: O vnútornej stavbe metafory. Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 149—156.
- MASÁR, I.: Poznámky o jazyku vybraných reklamných textov v podniku Reštaurácie. In: Zborník prednášok zo školenia pracovníkov obchodnej politiky a propagácie. Košice, Pobočka ČSVTS pri KSRSS 1986, s. 48—55.
- MASÁR, I.: Heslo a inzerát v reklame. Kultúra slova, 21, 1987, s. 206—210.
- MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1985. 584 s.
- SABOL, J.: Jazyk ako hodnota. Zápisník slovenského jazykovedca, 5, 1986, č. 2, s. 1—3.

O upevňovaní jazykovej kultúry na vysokej škole

DANA SLANČOVÁ

Bezprostredným podnetom našej úvahy o upevňovaní jazykovej kultúry na vysokej škole sa stali príspevky Ā. Krála (1986 a, b), ktorý sa zamýšľal nad pojmi kultúra jazyka a reči a kultúra myšlenia i vo vzťahu k postaveniu vyučovania materinského jazyka na všetkých typoch škôl, a teda aj na vysokých školách. Druhým prameňom našich poznámok sú závery konferencie o jazykovej politike a jazykovej kultúre (porov. Jazyková politika a jazyková kultúra v sôzialistickej spoločnosti, 1986).

Pestovanie jazykovej kultúry poslucháča odboru slovenský jazyk na filozofickej fakulte, budúceho učiteľa slovenčiny a vlastne profesionálneho slova, sa vyznačuje niektorými špecifickými črtami, napr. tým, že u absolventa odboru sa predpokladá bezpečné ovládanie normy súčasnej spisovnej slovenčiny vo všetkých jej plánoch, ako aj tým, že na všeobecné zvyšovanie jeho jazykovokultúrnej úrovni sa zameriava úsilie pedagógov v jazykovednej aj literárnovednej zložke odboru. Toto úsilie sa zavŕšuje v 5. ročníku, v ktorom poslucháči absolvujú výberový seminár *kultúra hovoreného slova* v rozsahu troch hodín týždenne v zimnom semestri a štyroch hodín týždenne v letnom semestri. Poslanie seminára určujú aj požiadavky novej koncepcie vyučovania slovenského jazyka na základných a stredných školách, v ktorej sa kladie zvýšený dôraz na úroveň spontánneho i pripraveného hovoreného prejavu.

Odborné zameranie seminára vychádza z pojmu kultúry ako súhrnu hmotných a duchovných hodnôt, vytvorených a vytváraných v procese spoločensko-historickej praxe, pričom za istý druh duchovnej hodnoty pokladáme aj jazyk a osobitne spisovný jazyk ako základný nástroj diferencovaného dorozumievania medzi príslušníkmi jazykového spoľačenstva. Vychádzame ďalej z pôvodného významu výrazu *kultúra* a *kultivovanie* v zmysle „pestovanie, šľachtenie“, čo znamená prehľbovanie súvzťažnosti jazyka s človekom a jeho potrebami. Kultúra jazyka je proces aj stav, je stupeň jeho kultivovania aj výsledok kultivujúcej činnosti, prejavujúci sa v rečových aktoch a rečových produktoch (porov. Kráľ, 1986b, s. 265). Za kultúrny a kultivovaný, t. j. starostlivý a zdokonaľovaný rečový prejav pokladáme nie iba taký prejav, ktorý rešpektuje normy spisovného jazyka (čo je však nevyhnutný predpoklad jeho kultúrnosti), ale taký prejav, v ktorom ide o vnútorne prepojené dodržiavanie kultúrnej úrovne vnútrojazykovej a zvukovej i vizuálnej mimojazykovej zložky. Vychádzame teda z predpokladu či požiadavky

kultúrnej komunikácie v jej celej štruktúre, zo vzájomného prepojenia kultúry jazyka a reči, kultúry komunikácie a kultúry myšlenia.

Pretože takto chápané obsahové zameranie zahŕňa celú sféru problémov a úloh rozličného druhu, rozčleňujeme obsah disciplíny na niekoľko zložiek; patria k nim: *a/ všeobecná analýza problémov spojených s teoretickými otázkami jazykovej kultúry, b/ upevňovanie ortoepickej normy súčasnej spisovnej slovenčiny, c/ nácvik výrazného čítania, d/ teoretické a praktické základy umeleckého prednesu, e/ základy rétoriky a praktické precvičovanie žánrovo diferencovaných ústnych prejavov.* Pristavíme sa teraz pri jednotlivých zložkách.

a/ Teoretické východisko práce v tomto type seminára tvorí postupné objasňovanie základných problémov teórie a praxe jazykovej kultúry. Vychádza sa zo všeobecného vzťahu jazyka a spoločnosti a z pojmu jazyková situácia, objasňujú sa pojmy jazyková a rečová kultúra a základy teórie spisovného jazyka, ako aj problematika normy, kodifikácie a úzu. Na seminároch sa diskutuje o otázkach jazykovej a rečovej výchovy, jazykovej kultúry a umeleckého prekladu a jazykovej kultúry v prostriedkoch masovej informácie a propagandy. V tejto časti sa usilujeme o to, aby si poslucháči na základe už osvojených poznatkov upevnili teoretické východiská jednej oblasti jazykovedného výskumu a aby boli pripravení diferencovanejšie reagovať na rozmanité otázky jazykovej praxe. Často sa totiž u študentov stretávame s „amatérskym“ posudzovaním otázok jazykovej politiky a jazykovej kultúry, pre ktoré je príznačné základné hodnotenie typu „páči sa mi — nepáči sa mi“.

b/ Predpokladá sa, že v piatom ročníku štúdia odboru slovenský jazyk by v otázke ortoepie nemali byť väčšie problémy. Skutočnosť je však iná. Na absenciu študijného predmetu ortoepia v sústave disciplín odboru slovenský jazyk i na nedostatok priestoru na sústavnejší nácvik a kontrolu spisovnej výslovnosti poukázal Á. Kráľ (1986c, s. 190). Zároveň naznačil, že zaradenie výberového seminára kultúra hovoreného slova v piatom ročníku je z tohto hľadiska nepriaznivé a „je nemožné nahradíť ním to, čo sa malo začať skôr a inou formou“. Súhlasíme s týmto názorom, no napriek tomu sa usilujeme využiť tieto časti seminárov na čiastočné zlepšenie niektorých najnápadnejších vybočení z kodifikovanej podoby slovenskej spisovnej výslovnosti. Ide tu najmä o také javy, ako sú nedodržiavanie kvantity; posunutie prízvuku; ne-korektná výslovnosť hlásky *l*; nedodržiavanie asimilačných zákonitostí zväčša v súvislosti s nedodržiavaním zásad splývavej výslovnosti a pod. (porov. aj Sokolová, 1986, s. 346). Ako základné pomôcky využívame platňový komplet gramofónového kurzu *Slovenská výslovnosť* (Á. Kráľ, 1978) a kodifikačnú príručku *Pravidlá slovenskej výslovnosti* (Á. Kráľ, 1984) v súčinnosti s magnetofónom. Zaradenie kurzu do výberového

seminára splňa popri informačnej aj motivačnú úlohu a pôsobí ako jeden zo zdrojov prehodnocovania často subjektívnych prístupov k ortoepickým javom súčasnej spisovej slovenčiny aj k vlastnému hovorenému prejavu poslucháča.

c/ Na precvičovanie spisovnej výslovnosti nadväzuje nácvik výrazného čítania. Pri zaradení tohto bloku sme vychádzali z predpokladanej praktickej potreby výrazného čítania textu v praxi učiteľov slovenského jazyka. Cieľom je dosiahnuť ortoepicky korektnú, prozodicky funkčnú a dostatočne pestrú podobu štýlisticky diferencovaného čitaného textu. Usilujeme sa najmä o odstránenie nesprávnych mechanických návykov prenášania zákonitostí písaného textu do jeho zvukovej podoby, a preto sa sústredujeme na nácvik prozodických javov s gramatizujúcou funkciou (pauza, dôraz, melódia) a ich súčinnosti.

d/ Zaradenie problematiky teoretických a praktických základov umeleckého prednesu vychádza takisto z potreby poslucháčov osvojiť si tieto poznatky vzhľadom na ich budúcu školskú a mimoškolskú prax. Cieľom teda nie je vychovať recitátorov, ale naučiť študentov aktívne zvládnúť metodiku nácviku umeleckého prednesu poézie a prózy. Nácvik zvukovej interpretácie umeleckého textu spájame s osvojením si základných teoretických poznatkov o umeleckom prednese (porov. napr. Findra, 1979), no dôraz kladieme na praktickú zložku. Vychádzame z poznania, že praktické osvojenie jednotlivých fáz nácviku vytvorí istý stereotyp, o ktorý sa absolventi v praxi môžu oprieť.

e/ Jednu z najdôležitejších zložiek výberového seminára kultúra hovoreného slova tvoria praktické rečnícke cvičenia. Študenti využívajú teoretické poznatky o rečníckom štýle a rečníckom prejave (napr. Mis trík, 1980; Rybár, 1980) a absolvujú niekoľko typov tematicky, žánrovo i prednesovo diferencovaných rétorických cvičení, napr.: kombinovaný, resp. blokový čitateľský prednes textu o niektornej čiastkovej otázke z oblasti jazykovej kultúry; voľný prednes vopred pripraveného diskusného príspevku reagujúceho na niektoré aktuálne problémy, voľný a čitateľský prednes niektorého z príležitostných prejavov a pod. Súvislé zvukové prejavy precvičujeme s cieľom upevniť a v niektorých prípadoch aj osvojiť si či prehodnotiť rétorické návyky študentov. Sústredujeme sa najmä na to, aby si poslucháči uvedomili vzájomnú vnútornú prepojenosť medzi úrovňou obsahu a formy prejavu, vzájomnú súvislosť medzi myšlienkom a jej zvukovým stvárnením. Na základe tejto požiadavky pristupujeme potom k analýze prednesených textov a ich nahrávok, pričom sa opierame o súbor požiadaviek na komunikačne optimálny zvukový prejav, ako ich formuloval Ā. Kráľ (1984, s. 32; 1986c, s. 187): ortoepická a ortofonická správnosť; artikulačná zreteľnosť, výraznosť a posluchová zrozumiteľnosť; intonačná výraznosť a pestrosť; intonačná logickosť a jednoznačnosť; prednesová primeranosť

a presvedčivosť; logicky správne a posluchovo nerušivé dýchanie; funkčné využívanie vlastností hlasu a neutralizácia vplyvu mechanizmu čítania na prednes napísaného textu. Využívaný súbor rétorických cvičení má za úlohu motivovať študentov, podnietiť ich záujem o kultivovanie vlastného hovoreného prejavu a metodicky ich pripraviť na prácu s hovoreným textom v ich ďalšej praxi.

Vzhľadom na potreby súčasnej spoločnosti je nevyhnutné venovať otázkam jazykovej kultúry a kultivovaného jazykového správania pri meranú pozornosť na všetkých typoch škôl. Najmä na vysokých školách sa žiada posilniť sústavnú schopnosť pohotového a kultúrneho vyjadrovania s vedomím vnútornej súvislosti kultúry jazyka a rečovej komunikácie a kultúry či úrovne myslenia. Na tento cieľ mieri aj výberový seminár *kultúra hovoreného slova*. Pravda, v súčasnosti sa ukazuje potreba, aby tento seminár neboli výberový, ale povinný pre všetkých poslucháčov slovenského jazyka filozofických a pedagogických fakúlt a v istom výbere pre všetkých budúcich učiteľov.

*Filozofická fakulta UPJŠ
Gottwaldova 11, Prešov*

LITERATÚRA

- FINDRA, J.: Umenie prednesu. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 250 s.
- Jazyková politika a jazyková kultúra v socialistickej spoločnosti. Jazykovedný časopis, 37, 1986, s. 3—9.
- KRÁL, Á.: Slovenská výslovnosť. Gramofónový kurz. Bratislava, Opus 1978.
- KRÁL, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 632 s.
- KRÁL, Á.: Jazyk a myslenie. Kultúra slova, 20, 1986, s. 225—230. [a]
- KRÁL, Á.: Zákonitosti kultúry jazyka. Kultúra slova, 20, 1986, s. 261—266. [b]
- KRÁL, Á.: Slovenské hovorené slovo — jazyková politika a jazyková kultúra. In: Jazyková politika a jazyková kultúra v socialistickej spoločnosti. Red.: J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1986, s. 185—196. [c]
- MISTRÍK, J.: Rétorika. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 221 s.
- RYBÁR, L.: Základy rétorickej komunikácie. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1980. 304 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Niektoré špecifiká v jazykovej výchove na východnom Slovensku. In: Jazyková politika a jazyková kultúra v socialistickej spoločnosti. Red.: J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1986, s. 341—348.

O zloženom prídavnom mene málopočetný, resp. malopočetný

MATEJ POVAŽAJ

Slovná zásoba spisovnej slovenčiny sa sústavne obohacuje o nové slová. Medzi takéto slová patrí aj zložené prídavné meno *málopočetný*, resp. *malopočetný*. Vynára sa tu však problém, či v prvej časti zloženého prídavného mena sa má písť a vyslovovať krátka samohláska *a* alebo dlhá samohláska *á*. Správnosť písania a vyslovovania tohto slova sa totiž nedá overiť v normatívnych príručkách, lebo ho zatiaľ neuvádzajú ani Pravidlá slovenského pravopisu (1971), ani Slovník slovenského jazyka, ani Pravidlá slovenskej výslovnosti od Ā. Krála (1984). Našli sme ho iba v Retrográdnom slovníku slovenčiny od J. Mistríka (1976, s. 672), a to v podobe *málopočetný*. Podľa tohto slovníka by sa teda malo písť a vyslovovať s dlhým *á*. Keď sa však pozrieme na iné slová s prvou časťou *malo-* a *málo-*, ktoré sa uvádzajú v normatívnych príručkách, môžeme formulovať všeobecné zásady, z ktorých sa podoba *málopočetný* uvádzaná v Retrográdnom slovníku slovenčiny vymyká.

Prvá časť *málo-* (s dlhou samohláskou *á*) je v zložených prídavných menách ako *málodetný*, *málokrvný*, *málotriedny*, *málovavravný*, teda v takých prídavných menách, ktoré vznikli zo spojení neurčitej číslovky *málo* s podstatným menom (*málo detí*, *málo krví*, *málo tried*), resp. príslušky *málo* so slovesom (*málo vravieť*). Prvá časť *malo-* (s krátkou samohláskou *a*) je v zložených prídavných menách ako *malobyтовý*, *malohlavý*, *malokalibrový*, *malolistý*, *malomestský*, *malooobchodný*, *maloodberateľský*, *maloplodý*, *malosériový*, ktoré vznikli zo spojenia prídavného mena *malý* a podstatného mena, boli odvodnené od zložených podstatných mien utvorených z takýchto spojení, resp. vznikli z iných spojení, v ktorých je prídavné meno *malý* (porov. *malý byt*, *malá hlava*, *malý kaliber*, *malé listy*, *malé mesto*, *malooobchod* ← *obchod* v *malom*, *maloodberateľ* ← *odberateľ* v *malom*, *malý plod*, *malá séria*).

Vyskytuju sa aj dvojice zložených prídavných mien, v ktorých prvej časti odvodzovacieho základu je aj neurčitá číslovka *málo*, aj prídavné meno *malý*: *málokvetý* (= majúci málo kvetov) — *malokvetý* (= majúci malé kvety).

Podobne fungujú v jazyku aj zložené prídavné mená s prvou časťou *mnoho-*, resp. *velko-*. Prvá časť *mnoho-*, ktorá je antonymná k časti *málo-*, je v zložených prídavných menách ako *mnohonárodný*, *mnohoklasý*, *mnohoramenný*, *mnohostranový*, *mnohovavravný*, teda v takých prídavných menách, ktoré vznikli zo spojení neurčitej číslovky *mnoho* s podstatným menom (*mnoho národov*, *mnoho klasov*, *mnoho ramien*,

mnoho strán), resp. príslovky *mnoho* so slovesom (*mnoho vravieť*). K zloženému prídavnému menu *mnohovravný* máme aj synonymné prídavné meno *velavravný*, v ktorého prvej časti je príslovka *veľa*. Prvá časť *veľko-*, ktorá je zasa antonymná k časti *malo-*, je v zložených prídavných menách ako *veľkohlavý*, *veľkokapacitný*, *veľkokorunný*, *veľkonákupný*, *veľkoplošný*, teda v takých prídavných menách, ktoré vznikli zo spojení prídavného mena *veľký* s podstatným menom (*veľká hlava*, *veľká kapacita*, *veľká koruna*, *nákup vo veľkom*, *veľká plocha*). Aj tu sa vyskytujú dvojice zložených prídavných mien, v ktorých prvej časti odvodzovacieho základu je neurčitá číslovka *mnoho*, resp. prídavné meno *veľký*, napr. *mnohoplodý* (= majúci mnoho plodov) — *veľkoplodý* (= majúci veľké plody), *mnohokvetý* (= majúci mnoho kvetov) — *veľkokvetý* (= majúci veľké kvety).

Z uvedeného rozboru zložených prídavných mien s prvou časťou *malo-*, *mnoho-*, resp. *malo-*, *veľko-* so zreteľom na interpretatívny význam zloženého prídavného mena, ktoré nás zaujíma, t. j. na význam „majúci malý počet“, by vyplývalo, že v jeho prvej časti by malo byť prídavné meno *malý*: *malý počet* → *malopočetný*. Antonymné zložené prídavné meno s významom „majúci veľký počet, pozostávajúci z veľkého počtu jedincov“ nemá však, ako by to vychádzalo z naznačeného rozboru zložených prídavných mien tohto typu, podobu *veľkopočetný*, ale podobu *mnohopočetný* (porov. Slovník slovenského jazyka 2, 1960, s. 164). To značí, že v jeho prvej časti nie je prídavné meno *veľký*, ale neurčitá číslovka *mnoho*. Z toho vyplýva, že pri tvorení zložených prídavných mien s druhou časťou *početný* sa neuplatňuje model tvorenia *veľký počet* → *veľkopočetný*, *malý počet* → *malopočetný*, ale iný model tvorenia.

Zložené prídavné meno *mnohopočetný* vzniklo zo spojenia neurčitej číslovky *mnoho* a prídavného mena *početný*, ktoré už samo má prímarne kvantitatívny význam „hojný čo do počtu“ (napr. *početná rodina*, *početné poslucháčstvo*), ale aj význam „týkajúci sa počtu, čo do počtu“ (napr. *početná prevaha*, *početná väčšina*; porov. Slovník slovenského jazyka 3, 1963, s. 114), v ktorom je vlastne táto kvantitatívna zložka významu oslabená, neutralizovaná, resp. vyjadruje nešpecifikosť čo do počtu. V zloženom prídavnom mene *mnohopočetný* má prídavné meno *početný* práve tento druhý význam.

Ak sa naznačený slovotvorný postup (*mnoho* + *početný* → *mnohopočetný*) uplatní pri antonymnom zloženom prídavnom mene, čo je opodstatnené, dostaneme podobu *málopočetný*, v ktorej prvej časti je neurčitá číslovka *málo* (*málo* + *početný* → *málopočetný*). To, že sa tento slovotvorný postup uplatňuje pri tvorení zložených prídavných mien s druhou časťou *početný* a že špecifikácia neurčitými číslovkami *mnoho* a *málo* nie je nadbytočná, potvrdzujú aj zložené prídavné mená *dvoj-*

početný, trojpočetný, štvorpočetný, päťpočetný, ktoré sa uvádzajú v Retrográdnom slovníku slovenčiny J. Mistrika (1976, s. 672). Prídavné meno *trojpočetný* uvádza aj Slovník slovenského jazyka 3 (1963, s. 590), pričom ho vykladá takto: založený na číslе tri. Podľa Slovníka slovenského jazyka majú botanické termíny *trojpočetné listy, trojpočetný kvet* význam „zložený z troch samorastlých listov alebo kvetov“. (Význam prídavného mena *trojpočetný* by sa však mohol zovšeobecniť takto: skladajúci sa, zložený z troch jedincov, prvkov a pod.)

Hoci by sa dalo predpokladať tvorenie zloženého prídavného mena, ktoré nás zaujíma, aj priamo zo spojenia *malý počet* (*malý počet* → *málopočetný*), so zreteľom na spôsob tvorenia zloženého prídavného mena *mnohopočetný* a so zreteľom na ďalšie prídavné mená *dvojpočetný, trojpočetný, štvorpočetný, päťpočetný*, v ktorých prvej časti je číslovka, treba za náležité pokladať tvorenie zo spojenia neurčitej číslovky *málo* s prídavným menom *početný*, teda *málopočetný*. Prídavné meno *málopočetný* bude potrebné zachytiť aj v normatívnych príručkách s výkladom významu „skladajúci sa z málo členov, jedincov, prvkov ap.“ Antonymné zložené prídavné meno *mnohopočetný* má podľa toho význam „skladajúci sa z mnoho členov, jedincov, prvkov ap.“

V jazykovej praxi sú možné aj zložené prídavné mená *menejpočetný* a *viacpočetný*, v ktorých prvej časti je neurčitá číslovka *menej*, resp. *viac*, napr. *menejpočetná rodina, viacpočetná rodina*. Na tieto prídavné mená však zatial nemáme doklady v lexikálnej kartotéke Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV (vari aj preto, že sa pravdepodobne píšu oddelene).

Napokon ešte doplníme, že od uvedených zložených prídavných mien s druhou časťou *početný* sa tvoria aj odvodené podstatné mená na *-ost*: *málopočetnosť, mnohopočetnosť*. Na ilustráciu aspoň jeden doklad: *Pri slabosti a málopočetnosti našej robotníckej triedy to malo ešte hlbšie dôsledky než vo vyspelých krajinách* (Slovensko. dejiny. Bratislava, Obzor 1978, s. 697). To dokazuje, že prídavné meno *málopočetný* nadobúda pevné miesto v slovnej zásobe slovenčiny.

Jazykovedný ústav Ludovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

KRÁL, Ā.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 632 s.

MISTRÍK, J.: Retrográdny slovník slovenčiny. Bratislava, Univerzita Komenského 1976. 736 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 420 s.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.

DISKUSIE

O systematizácii a lokalizácii názvov v kartografických dielach

DUŠAN HRNČIAR

Obsah kartografických diel má tri* základné zložky: polohopis, výškopis a popis. Problematika mapového popisu, skúmanie jeho funkcií, väzieb a stvárňovania v príslušných dielach je ucelenou a špecifickou oblastou kartografie a kartografickej tvorby. Zvýšená a zaslúžená pozornosť sa jej venuje najmä v poslednom období, a to v rámci činnosti názvoslovnej komisie Slovenského úradu geodézie a kartografie (s obdobou v ČSR), ale aj v súvisе s požiadavkami uplatňovať automatizáciu pri mapovej tvorbe a pri budovaní odvetvového informačného systému. Spoločenským požiadavkám na informačné systémy zodpovedá požiadavka na takú formuláciu ich obsahu, ktorá by v čo najširšom rozsahu zaistila všetky predpokladané spoločenské potreby; s tým súvisí aj požiadavka, aby bola možná ich vzájomná prepojiteľnosť v rozsahu príbuzného obsahu a funkcií.

Mapový popis tvoria: 1. vlastné mená objektov a javov reálneho systému krajiny, 2. všeobecné pomenovania (označenia) objektov a javov tohto systému, 3. údaje o ich kvalitatívnych charakteristikách a vlastnostiach. S prihliadnutím na onomastickú systematizáciu je možné mapový popis rámcovo rozčleniť na niekoľko skupín: 1. toponymá na Zemi: geonymá (geografické názvy); 1.a) prírodné choronymá, anojkonymá, oronymá, hydronymá, speleonymá atď. (porov. Základní sousta-va a terminologie slovanské onomastiky, 1973); 1.b) administratívne choronymá, ojekonymá, vlastné mená spoločenských inštitúcií — ako časť chrématónym atď; 2. apelativne pomenovania, 3. číselné údaje a nepomenúvacie jazykové jednotky (napr. charakteristiky o spalnosti budov a pod.).

* Osobitnou oblasťou kartografie je tematická kartografia, ktorá rieši otázky zobrazovania aj ďalšieho tematického obsahu ako nadstavby a zväčša aj úprav uvedených troch obsahových zložiek.

Pri hlbšom skúmaní základnej sústavy onomastiky a jej vzťahu ku geografickému chápaniu a základnému členeniu prvkov systému geosféry zistíme, že obidva prístupy sú rôznorodé a nekompatibilné. Na ilustráciu možno uviesť napr. fažkosti pri určovaní rozhrania medzi prírodným choronymom a anoikonymom, fažkosti s vymedzením obsahu geonoma (geografického názvu) a jeho pod/pod/skupiny — hodonyma (vlastné meno dopravnej cesty) a ich vzťahu ku kategórii fyzickogeografických (či socioekonomických?) prvkov geosystému, ale aj ďalšie. Napr. podľa knihy Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky (1973) speleonymum systémovo prislúcha k anoikonymu, ale z hľadiska geografickej systematizácie je definícia „vlastné meno prírodného objektu a javu na Zemi a toho človekom vytvoreného objektu na Zemi, ktorý nie je určený na obývanie a je v krajine pevne fixovaný“ zjavne nejednoznačná. Podobné problémy vznikajú aj pri sémantickej analýze refazca pojmov sídelné názvy — apelativne pomenovania funkcií objektov — administratívne choronymá atď. Takéto problémy spôsobujú isté fažkosti najmä pri systematizácii popisu máp, skúmaní ich koncepcii, ale aj pri snahe uplatňovať riadiace zákonitosti mapového popisu v kartografickej tvorbe. Zásadne sa predpokladá, že obsah mapy musí (okrem iného) odrážať a rešpektovať zákonitosti geografie aj lingvistiky. Z toho vznikajú isté rozpaky pri určovaní hraníc sfér pôsobenia názvoslovnej komisie Slovenského úradu geodézie a kartografie a jej vzťahu k podobnému orgánu Ministerstva vnútra SSR (s pôsobnosťou vymedzenou podľa vyhl. MV SSR č. 93/1970 Zb. v podstate na oblasť sčasti hodoným a sčasti chrématoným). Táto situácia nie je optimálnym východiskom na navrhovanie, ale najmä nie na spoločensky efektívne uplatňovanie a medziodvetvové využívanie automatizácie; v etape návrhov nových koncepcii späťne vyvoláva nevhnutnosť úprav pôvodných, „tradičných“ sústav, pretože základnou podmienkou úspešnosti zavádzania automatizácie je optimálne a korektné usporiadanie ich vstupov — existujúcich sústav (tie sa toho času skúmajú najmä v súvisе s riešením automatizácie mapového popisu v rámci výskumného programu Výskumného ústavu geodézie a kartografie v Bratislave).

Na problém písania názvov kartograficky zobrazovaných orgánov a organizácií s veľkým či malým začiatočným písmenom kartografický výskum už narazil (porov. Hrnčiar, 1978). Ani po konzultáciách jazykovcov a kartografov sa očividne nedospelo k zhode názorov, neustálili sa princípy, ktoré by jednoznačne určili zásady tohto špecifického problému v daných podmienkach. Pravopisné pravidlo, že názvy ustanovizní sa majú písať s veľkým začiatočným písmenom iba vtedy, keď sa uvádzajú v spojení s presným udaním sídla (Pravidlá slovenského pravopisu, 1971, s. 40—41) je zaiste opodstatnené v podmienkach

používania jazyka v administratíve, hoci na nejednoznačnosť tejto zásady a možnosť jej rôznorodého výkladu aj v tomto prostredí poukazuje aj L. Dvonč (1980). Zákonite sa tu natíska otázka, či na písanie veľkého začiatočného písmena v týchto názvoch je nevyhnutné, aby pri vlastnom mene stálo aj určenie sídla úradu (napr. *Miestny národný výbor v Trstenej*). Hoci sa v článku iná možnosť nespomína, nemožno sa podľa nášho názoru nazdávať, že by aj názov napr. v podobe adresy (*Miestny národný výbor, Trstená*) neboli presným určením miesta. Ten-to problém nastolujeme preto, lebo taká podoba názvu je explicitne bližšia kartografickej forme vyjadrovania udania miesta (sídla), aj keď zo situácie na mape možno úspešne konštruovať obidve jazykové podoby.

Z formálneho hľadiska nemožno mať výhrady ani k názoru, že názov na mape nemožno pokladať sa presné označenie tých úradov, škôl a pod., ktoré sa na mape uvádzajú. Možno však namietat, že v daných podmienkach takmer vôbec nejde o názov na mape, ale o názov sídla, ktorým je toto sídlo na mape vždy uvedené (s výnimkou prípadných detailných výrezov daného sídla nachádzajúcich sa však aj tak na mape tohto sídla).

Názvy uvedených ustanovizní sa uvádzajú vždy iba v takých podrobnych kartografických dielach, ktoré príslušnú ustanovizeň zobrazujú v jej detailnosti, a to dokonca aj na konkrétnej a prevažne i pomenovannej ulici, na námestí a pod. Je zrejmé, že by názov v podobe *Miestny národný výbor v Trstenej* na mape zobrazujúcej (i pomenúvajúcej) Trstenú, a to uvedený ešte priamo pri objekte tohto MNV, bol redundantný a aj nepriliehavý. Je jasné, že požiadavka presného udania sídla daného, zobrazeného objektu (ustanovizne) je tu implicitne a bez zvyšku splnená; o adrese ustanovizne (hoci v latentnej podobe *Miestny národný výbor, Trstená*) nemožno pochybovať. Kartografické dielo má totiž práve tú vlastnosť, že zobrazovaný pravok v území lokalizuje, čím v plnom rozsahu nahrádza a splňa uvedenú pravopisnú požiadavku presného udania sídla. Nazdávame sa preto, že v takých prípadoch je opodstatnené a dostačujúce na mapách uvádzať názvy orgánov, organizácií, závodov, štátnych majetkov, jednotných rolníckych družstiev a podobných ustanovizní s veľkým začiatočným písmenom aj bez ďalšieho slovného označenia sídla — tak ako sme to odporúčali (Hrnčiar, 1978; Koláriková, 1986) pri edícii príslušných máp miest; táto zásada má však i zovšeobecňujúcu platnosť.

Osobitnou problematikou mapového popisu je uvádzanie skratiek tvorených so zreteľom na podmienky a princípy kartografického vyjadrovania (najmä na prehľadnosť obsahu diela), a to aj v rozsahu pre-sahujúcim rámcem bežnej jazykovej praxe (napr.: č. — cintorín, br. — brod a pod.).

Pri tvorbe iniciálových skratiek a skratkových slov rešpektuje kartografická tvorba princípy slovenského pravopisu v plnom rozsahu. Pri používaní niektorých ďalších skupín názvov sa ich uvádzanie úplne podriaďuje požiadavkám kartografie (funkciu mapových značiek často preberajú napr. názvy sídiel, ktoré typografickým rozlišovaním rodov, druhov, rezov a veľkosťou písma vyjadrujú počty obyvateľov, ich administratívny význam a pod.). S prehľbovaním vedeckého skúmania procesov kartografického vyjadrovania však zistujeme, že aj v tejto oblasti sú otvorené problémy, ktoré si zasluhujú pozornosť (porov. Hrnčiar, 1982).

Mapový popis je zaujímavou oblasťou kartografickej teórie i tvorby a opodstatnenie sa mu venuje pozornosť i zo strany jazykovedy, a to najmä v záujme zvyšovania súčasnej úžitkovej hodnoty kartografických diel reprezentujúcich často i v zahraničí politickú, odbornú a ekonomickú úroveň našej spoločnosti.

*Výskumný ústav geodézie a kartografie
Chlumeckého 4, Bratislava*

LITERATÚRA

DVONČ, L.: Vlastné mená v kartografických dielach. *Kultúra slova*, 14, 1980, s. 77—79.

HRNČIAR, D.: Výskum koncepcie, tvorby a spracovania mapy mesta na podklade ZM ČSSR 1 : 10 000. *Záverečná správa č. 90*, Bratislava, VÚGK 1978.

HRNČIAR, D.: Niektoré toponomastické problémy kartografických diel. *Geodetický a kartografický obzor*, 12, 1982, s. 334—335.

KOLÁRIKOVÁ, Z.: Urbanonymia v mapách mesta. Referát na 2. celoštátnom seminári „Urbanonymia na vysokej škole a v učiteľskej praxi“, Modra—Piesky, 8.—10. 10. 1986.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. Š. Peciar. 11. vyd. Bratislava, Vydavatelstvo SAV 1971. 420 s.

Vyhľáška MV SSR č. 93/1970 Zb. o určovaní názvov obcí a ich častí, ulíc a iných verejných priestranstiev a o číslovaní budov.

Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: *Zpravodaj místopisné komise ČSAV*, 1, 1973.

ROZLIČNOSTI

Slovesá zapamätať niečo a načítať niečo

Sloveso *pamätať*, resp. *pamätať sa* a *pamätať si* má veľmi zaujímavú významovú štruktúru. Základný význam možno opísť ako „mať, udr-

žiavať v pamäti, uchovávať v pamäti" a ilustrovať spojeniami ako *pamätať dobré časy, pamätať na staré priateľstvo*. V tomto význame sa používa aj podoba *pamätať si*, t. j. mať uložené v pamäti. Je tu aj predponová podoba *zapamätať si*, resp. *zapamätávať si*.

Druhý význam možno opísť ako „mať na pamäti niečo, myslieť na niečo, niekoho, resp. nezabúdať na niekoho, na niečo“. Sem patria spojenia ako *pamätať na priateľov, pamätať na budúcnosť*. V tomto význame niesu predponových slovies, ale ani zvratnej podoby.

Napokon v treťom význame ide o fakt, že (si) niečo uchováme v pamäti a potom si tento poznatok aktivizujeme. O tomto význame najlepšie svedčí možnosť pripájať predponu *roz-*: *rozpamätať sa, rozpamätávať sa*.

Vo všetkých troch prípadoch sa však vyžaduje, aby pôvodcom deja bola živá bytosť, lebo len tá je obdarená pamäťou. V súčasnosti však nezriedka vzniká potreba pripisať činnosť ukladania a uchovávania v pamäti (v psychológii sa hovorí o uskladňovaní) aj počítačom, resp. procesorom, a to predovšetkým vo význame „ukladáť do pamäti“. Toto spojenie sa uvádzá v ČSN 36 9001 aj ako termín. Túto parafrázu by bolo možné použiť aj na označenie príslušnej činnosti procesora. Ale nepochybne podobnosť činnosti človeka a počítača vedú k prenesení významu, k personifikácii, a preto možno hovoriť aj o tom, že *počítač pamäta* v zmysle „ukladá si do pamäti, uskladňuje v nej“. Zapamätyvanie je činnosť spoločná ľudskej i strojovej pamäti. Tieto slovesá možno doložiť z knihy J. Mikloška a kol. *Rýchle algoritmy a ich realizácia na špecializovaných počítačoch: bit W vyhradíme na zapamätanie prenosov*.

Rozvoj počítačovej techniky, ako aj dôraz na druhú gramotnosť (počítačovú) však vyžaduje mať pomenovanie nielen pre pamäťovú činnosť počítača, teda také sloveso, kde namiesto životného pôvodcu deja nastupuje počítač, ale aj také sloveso, ktoré vyjadruje, že životný pôvodca deja vykonáva takú činnosť, ktorou ukladá isté údaje do pamäti počítača.

Je tu podobná situácia ako so slovesami *písať — zapisovať*. Ak máme sloveso *zapisovať si*, môžeme mať a aj máme paralelné sloveso *zapamätať si*. Na druhej strane však máme sloveso *zapisovať* vo význame „vnieť do pamäti“ (ktorú v tomto prípade predstavuje papier, resp. notes, zošit). A tu potrebujeme aj podobné sloveso súvisiace s podstatným menom *pamäťanie*. Toto doteraz prázdne miesto v schéme *zapisovať si — zapisovať : zapamätať si —?* zapĺňa sloveso *zapamätať*. Je doložené v uvedenej práci o rýchlych algoritmoch: *Stav registra Z zapamäťame do X* (s. 66), *Do registra C zapamäťame vzor, ktorý ... porovnáme sériovo po bitoch* (s. 62), *Pri zápise zadá procesor pamäti položku a adresu, kde ju treba zapamätať, a pamäť požadovaný zápis vykoná* (s. 61).

Často však treba pomenovať aj činnosť počítača, resp. procesora, ktorou si procesor sám získava potrebné údaje z pripraveného, spravidla napísaného textu. Podobne ako človek aj procesor údaje číta a zapamätáva (si). Analogicky so slovesami *brať* — *nabrat*; *čerpať* — *načerpať* sa tu používa sloveso *načítať*.

Obidve zložky tejto činnosti a používanie uvedených slovies možno ilustrovať týmto citátom zo spomínané knihy o rýchlych algoritmoch:

Pri čítaní zadá pamäti adresu bunky, ktorej obsah chce načítať, a po chvíli zdržania mu pamäti dodá obsah tejto bunky. Pri zápisе zadá procesor pamäti položku a adresu, kde ju treba zapamätať, a pamäť požadovaný zápis vykoná (s. 61).

Bežnému používateľovi slovenčiny sa slovesá *zapamätať* a *načítať* budú azda zdať nesprávne alebo prinajmenšom neprimerané. Medzi odborníkmi (a ich okruh sa bude čoraz viac rozširovať, lebo počítače sa stávajú nevyhnutnou súčasťou nášho života) sú však tieto slovesá potrebným vyjadrovacím prostriedkom. Zároveň sa však ukazuje, že slovenčina je dostatočne pružný jazyk, ktorý sa dokáže pohotov vyrovnáť aj s takými vyjadrovacími potrebami, aké sme tu naznačili.

Ján Horecký

Ešte raz o skloňovaní mien typu Maja

V časopise Kultúra slova (20, 1986, s. 318—319) uverejnil J. Pavlovič odpoveď na otázku K. P. z Nitry, ktorý tvar gen. sg. osobného mena *Maja* je správny: *Maje*, či *Maji*. Autor odpovede uvádzá, že spisovná podoba gen. sg. je *Maje*, podoba *Maji* je nárečová. Súhlasíme s odpoveďou J. Pavloviča, ale nám sa zdá, že keď sa už táto otázka dostala na pretras, treba ju vidieť širšie.

Možno povedať, že v zozname osobných ženských mien (najmä hyponikoristík), ktorých kmeň sa končí na mäkkú spoluuhláske, máme dnes v slovenčine nielen mená domáceho, ale aj nedomáceho pôvodu (*Anča, Julča, Agneša, Libuša, Mariša, Lubica, Ivica, Anica, Uršuľa, Maja, Zofia, Soňa, Nataša, Táňa*). Mená nedomáceho pôvodu sa k nám dostali aj zo slovanských jazykov, najmä z ruštiny. Niektoré majú v našom jazyku trvalé miesto, iné sa objavujú sporadicky v prekladoch. Už na vyučovacích hodinách v škole sa žiaci stretávajú s upozornením, že mená ruského pôvodu, ktoré majú pred koncovým -a mäkkú spoluuhlásku, skloňujú sa v slovenčine inak ako v ruštine. Tvar gen. sg. v ruštine má pádovú príponu -i: *Nataši, Nadi*, v slovenčine je prípona -e (podľa vzoru *ulica*): *Nade, Nataše* atď.

Ak sa v praxi stretáme s nesprávnym skloňovaním týchto mien, akosi

automaticky to pripisujeme vplyvu nárečia, či už ide o hovorené prejavy alebo o texty z tlače, napr. *V sobotu 31. januára ho uvidíme v úlohe Ujka Dorsselmeiera v Čajkovského rozprávkovom balete Luskáčik, kde jeho partnerkou v úlohe Máši (!) bude Eva Šenkýříková* (Večerník, 28. januára 1987). Skúsenosti však ukazujú, že s chybami sa stretávame nielen v nedostatočne kontrolovanej ústnej reči alebo v narýchlo zostavenom novinovom teste, ale aj v prekladoch z ruštiny vydaných tlačou. Ako príklad uvedieme vetu z poviedky V. Lidina *Sedem rokov* (poviedku preložil J. Breza, vyšla v časopise Slovenka, č. 29/1986, s. 23): *Potom po rokoch štúdia, manželstva so Sofiou, o nešťastí, ktoré ju postihlo, o jej prichylnosti, i o tom, že on vážený, nemladý lekár Kazarinov, sa zažubil do Nadi.* Citát ukazuje, že Pavlovičovo konštatovanie možno rozšíriť v tom zmysle, že nenáležite tvorený tvar gen. sg. v niektorých osobných ženských menách nemusí byť vždy dôsledkom nárečového úzu, ale môže byť ovplyvnený jazykom, z ktorého bol text preložený. Uviedli sme, len príklad z ruštiny, ale aspoň nakrátko spomenieme, že aj čeština (jazyk, s ktorým denne prichádzame do styku) má podobne ako ruština v gen. sg. pádovú príponu *-i*: *Máňa — od Máni, Manča — od Manči.*

Zatial čo si už akoši „zvykáme“ na morfológické kazy objavujúce sa pri tvorení tvarov genitívu singuláru osobných ženských mien, ktorých kmeň sa končí na mäkkú spoluhlásku, ukazuje sa tu nové nebezpečenstvo, ktorým je nesprávne tvorenie tvarov datívu singuláru uvedených osobných mien. Našli sme ho v teste citovanej Lidinovej poviedky. Chybu nemožno pokladať za náhodnú, lebo sa vyskytuje opakovanie. Meno *Nada* má v ruštine v dat. sg. podobu *Nade*, ale v slovenčine *Nadi*. Prekladateľ (a nevenoval tomu pozornosť ani jazykový redaktor) v preklade celej poviedky uvádzá v datíve len podobu *Nade*, napr.: *Choroba mala ľažký priebeh, a preto zverili starostlivosť oň najlepšej ošetrovateľke, sestričke Nade* (s. 22). — *Nuž Kazarinov chcel neraz nielen stisnúť, ale aj pobožkat Nade ruku* (s. 22). — *Ak mal voľno vtedy, keď Nada, šli k Nade* (s. 23).

Preklady, ktoré u nás vychádzajú, majú zväčša dobrú jazykovú úroveň, nebolo by preto správne, keby túto úroveň v budúcnosti znižovali chyby, na ktorých odstránenie stačí dôslednejšia znalosť rozdielov v morfológiu východiskového a cieľového jazyka.

Eleonóra Kučerová

Ks

Čipy a čipsy

V posledných rokoch sa v slovenčine čoraz častejšie stretávame so slovom anglického pôvodu *chip*, v zdomácnenej podobe *čip*.

Pri preberaní cudzích lexikálnych jednotiek do akéhokoľvek jazyka je bežné, že sa nepreberú všetky významy danej lexémy, ale len časť z nich, prípadne len jeden význam. Napr. slovo *skóre* v slovenčine znamená výsledok zápasu vyjadrený číselným pomerom bodov alebo gólov, v angličtine má i ďalšie štyri významy: 1. zárez, vrub 2. dvanásťatka (číslo) 3. partitúra 4. hodnota. Len zriedkavo nastáva opačný jav — rozšírenie významu prebratého slova v porovnaní s jeho významom v pôvodnom jazyku. Tak je to napríklad v prípade francúzskeho slova *gobelín*, ktorým sa v slovenčine označuje vo všeobecnosti nástenný koberec, zatiaľ čo francúzština používa slovo *gobelín* len v súvislosti s výrobkami z tkáčskej dielne Gobelins.

Pri slove *čip* ide v slovenčine o prvý spomínaný jav — zúženie významu. M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková v Slovníku cudzích slov (Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979) uvádzajú v hesle *čip* i *chip* jediný význam — „vlastný systém integrovaného obvodu“ — v porovnaní so siedmimi významami uvádzanými vo Velkom anglicko-českom slovníku (Praha, Academia 1984). Podobu *čipsy* ako pomnožné podstatné meno spracúvajú tieto autorky v samostatnom hesle ako slovo s neznámou etymológiou a s významom „zemiakové lupienky“. V anglicko-českom slovníku to je 1. význam slova *chip*. Tvar *čipsy* obsahuje vlastne dve plurálové gramatické morfemy — anglické *-s* a slovenské *-y*. Od slova *čips-y* je utvorený názov miesta, kde sa vyrábajú zemiakové lupienky *čipsáreň* (porov. J. Jacko: Nové názvy miesta. Kultúra slova, 18, 1984, s. 197—202). Podoba *čips*, *čipsy* v slovenčine nie je ojedinelá. Analogickým prípadom je *cake*, *cakes* — *kekсы*.

Iná situácia vzniká pri druhom — technickom význame slova. V odbornej terminológii funguje výlučne tvar *čip*, v množ. číslе *čipy*, v ktorom sa pridáva slovenská prípona *-y* k pôvodnému anglickému základu. Napr.: *Očakáva sa ďalšia miniaturizácia súčiastok ... Umožnilo by to zvýšiť súčasnú hustotu integrácie asi o 2 rády a skonštruovať pamäťové čipy s kapacitou 10⁶ bitov* (A. Guldan a kol.: Unipolárne integrované obvody. Bratislava, ALFA 1980, s. 30). Podobne v genitíve: *Montáž čipov je ten výrobný úsek, do ktorého vstupujú dosky s vyhotovenými štrukturami a z ktorého vystupujú už fungujúce, ale ešte nezapuzdrené súčiastky* (E. Valentovič a kol.: Nové trendy v montáži čipov. In: Mikroelektronika a mikrosystém 86. Bratislava 1986, s. 32).

Existencia dvoch tvarov množ. čísla *čipy* a *čipsy* je odôvodnená prevezatím slova do dvoch rozdielnych komunikačných oblastí: praktickej

a vedeckej. Iným spôsobom riešenia tejto situácie s dvoma tvarmi množ. čísla by mohlo a malo byť používanie domáceho ekvivalentu *zemiacové lupienky* namiesto názvu *čipsy* prezatého z angličtiny a ponechanie jediného tvaru plurálu *čipy* vo funkcií odborného termínu.

Oľga Orgoňová

SPRÁVY A POSUDKY

Návrat k prameňom spisovnej slovenčiny

(JÓNA, E.: Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1985. 172 s.)

V druhej polovici roka 1985 výšla rozsahom neveľká knižka, v ktorej sa autor E. Jóna vracia do obdobia vzniku celonárodného spisovného jazyka Slovákov. Názov knihy a pohľad na jej obsah naznačujú, že ide o súbor štúdií. Autorovi sa však podarilo podriadiť všetky štúdie spoločnému zámeru: príne vedecky, ale pritom jednoduchou a prístupnou formou predstaviť čitateľovi činnosť všetkých tých osobností, ktoré sa priamo alebo aj nepriamo pričinili o uzákonenie spisovnej slovenčiny, resp. aj o jej sformovanie do takej podoby, aby mohla plniť všetky funkcie celonárodného spisovného jazyka.

Po úvodnej štúdie podávajúcej leitomý pohľad na slovenskú jazykovedu pred 19. storočím a načrtávajúcej obraz jazykovej situácie na našom území pred uzákonením Štúrovej spisovnej slovenčiny autor podrobnejšie analyzuje zhody a rozdiely medzi bernolákovskou a štúrovskou kodifikáciou. Uvedené dva jazyky nestavia do protikladu, ale vidí v nich dva stupne vývinu spisovného jazyka Slovákov, čo dokladá aj názorom L. Štúra, podľa ktorého bernolákovčina bola mostom od češtiny k strednej slovenčine (s. 24).

V zložitej jazykovej situácii na konci 18. storočia musel Bernolák vyčleniť jazyk Slovanov v Uhorsku (t. j. Slovákov) spomedzi ostatných slovanských jazykov a odlišiť slovenské výrazové prostriedky od českých (s. 20), kým úlohou štúrovcov o polstoročie neskôr bolo odlišiť novú spisovnú normu od češtiny a z druhej strany od bernolákovčiny (s. 21). Obidva kodifikátori mali podľa E. Jóna veľa spoločného: Štúr prevzal od Bernoláka princíp samostatného slovenského spisovného jazyka i výslovnostný princíp. Keďže obidva spisovné jazyky boli funkčne určené najmä na písomné vyjadrovanie, venoval nielen Bernolák, ale aj Štúr pozornosť ortografii. Rozdielnosť týchto dvoch podôb spisovnej slovenčiny vidí E. Jóna v rozličných historických podmienkach vzniku, v nerovnakom jazykovom základe, ako aj v odlišnom teoretickom pristupe ku kodifikácii.

V úsilí podať plastický obraz jazykovej situácie v čase, keď sa začal formovať Štúrov spisovný jazyk na polyfunkčný jazyk slovenského národa, zaradil autor do publikácie štúdie aj o práci tých jazykovedcov a národných

dejateľov, ktorí sa nestotožnili s myšlienkom samostatného spisovného jazyka Slovákov a presadzovali češtinu ako spoločný jazyk Čechov a Slovákov. Na Jónovom prístupe je sympatheticé, že spory o spisovnú slovenčinu nekresí v ostrých čierno-bielych farbách, ale pokúša sa vysvetliť, aké pohnútky viedli niektorých vzdelancov k nepochopeniu Štúrovoho úsilia, pripadne vyzdvihuje v ich práci to, čo nepriamo prispelo k formovaniu novej spisovnej normy. Pri hodnotení činnosti profesora Juraja Palkoviča konštatuje, že v otázkach spisovného jazyka mal vyhranené názory (s. 26), z druhej strany však vysoko hodnotí jeho dvojzväzkový slovník, lebo Palkovič v ňom spracoval nielen slovnú zásobu češtiny (bibličtiny) ako spisovného jazyka Slovákov v prvej polovici 19. storočia, lež uvádza aj najdôležitejšie slová bežne hovorennej slovenčiny (s. 37). V štúdiach venovaných Jungmannovi, Kollárovi a Šafárikovi hľadá autor opäť vysvetlenie, prečo sa postavili proti samostatnému spisovnému jazyku Slovákov. Príčinu vidi v ich obávach z rozdrobenia Slovanov. Kollárovu a Šafárikovu zásluhu o spisovnú slovenčinu vidí E. Jóna najmä v tom, že obidva ukázali štúrovcom krásu a bohatstvo slovenčiny v Ľudovej poézii.

V súlade so zámerom publikácie venuje autor najviac pozornosti tým jazykovedcom, ktorí sa priamo príčinili o kodifikáciu spisovného jazyka na základe kultúrnej strednej slovenčiny, a to L. Štúrovi, M. M. Hodžovi a J. M. Hurbanovi, ako aj Martinovi Hattalovi.

Pri hodnotení činnosti Ludovíta Štúra E. Jóna správne poukazuje na to, že L. Štúr bol nesporné silnou a zložitou osobnosťou a také je i jeho dielo: bol vynikajúcim vodcom a učiteľom mládeže, básnikom a spisovateľom, organizátorom, publicistom a politikom, národným buditeľom veľkého formátu (s. 92). Zároveň s lútošou konštatuje, že slovenská filológia naďalo ako na jazykovedca často zabúdala neprávom, lebo Štúrove teoretické práce z odboru jazykovedy aj praktická činnosť v oblasti jazykovej politiky a kultúry reči sú významným úsekom dejín slovenskej jazykovedy a dôležitým obdobím dejín spisovnej slovenčiny (s. 69). Dobrá príprava na jazykovedného pracu najmä u profesora Potta v Halle sa prejavila nielen na svoju dobu vynikajúcim diejom, akým je *Nauka reči slovenskej*, ale aj správnym chápaním funkcie jazyka v spoločnosti: Štúr pokladal jazyk za prostriedok života spoločnosti, národa. Spisovná slovenčina mu pomáhala v národnobuditelskej práci zjednotiť slovenský národ (s. 91).

E. Jóna na archívnych materiáloch ukazuje, že uzákonenie Štúrovej spisovnej slovenčiny neboli jednorazový akt, ale proces: V máji 1842 Štúr podal do Viedne žiadost o povolenie vydávať *Slovenské Národní Noviny* s prílohou *Orel Tatranský*, ale v 4. žiadosti o povolenie (21. februára 1843) už uvádza názov *Slovenskje Národnje Novini*, pričom zmenu názvu nevysvetluje. Ani na fare v Hlbokom (júl 1843) sa ešte neboli definitívne dohodli, pravdepodobne pre Hodžovu váhavosť. Až na zasadnutí novozaloženého spolku *Tatrín* (august 1844) v Liptovskom Mikuláši prijali slovenčinu za rokovaciu reč. Kedže predstavy o podobe spisovnej slovenčiny boli napriek II. ročníku *Nitry* ešte hmisticé, poveril Tatrín Štúra napisť gramatiku. Štúrovo zdôvodnenie potreby spisovnej slovenčiny zhŕnute v práci *Nárečja slovenskuo alebo potreba písania v tomto nárečí a gramatika Nauka reči slovenskej* vyšli v roku 1846. Jazykový výbor Tatrina sa zišiel v septembri 1846, posúdil Štúrovo gramatiku a rozhodol

prijat do spisovnej slovenčiny aj fonémy ā, ī. Roku 1847 vydal Hodža spis *Epigenes Slovenicus*, kde predložil svoju koncepciu slovenského pravopisu a celého spisovného jazyka. Pre revolučné udalosti komisia už nestačila posúdiť Hodžovu koncepciu, zaoberal sa ňou len Martin Hattala a prijal ju za východisko svojich prác. Prvé formovanie Štúrovej spisovnej slovenčiny sa skončilo znáomou bratislavskou schôdzkou roku 1851, ako aj vydaním Hattalo-vej *Krátkej mluvnice slovenskej* (1852), ktorej význam je najmä v tom, že ide o prvú kolektívne schválenú príručku slovenského spisovného jazyka.

Ukazuje sa, že práve takéto spojenie známych i menej známych faktov umožní čitateľovi hlbšie poznat okolnosti vzniku spisovného jazyka, ktorý sa vo svojom vývine vypracoval na moderný polyfunkčný jazyk slovenského národa. Autor si získava čitateľa aj prístupným spôsobom výkladu, ako aj uznanlivým prístupom k hodnoteniu jednotlivých osobností, o ktoré mu v práci slo.

Celkovo možno povedať, že ide o vydarenú publikáciu, ktorá má všetky predpoklady, aby splnila autorov cieľ uvedený v predhovore: pomôže prehlibiť poznanie slovenčiny a osobností, ktoré jú svojimi prácami uzákonili a zvelaďovali, a to nielen u študentov a učiteľov slovenčiny, ale u všetkých kultúrnych pracovníkov a milovníkov materinského jazyka.

Anna Rýzková

Vyšiel súbor slovenských ľudových pranostík

(PROFANTOVÁ, Z.: Dúha vodu pije. Bratislava, Tatran 1986. 204 s.)

V edícii *Ľudové umenie na Slovensku* vyšlo v peknej grafickej úprave prvé súborné vydanie ľudových pranostík u nás. Je určené širokej verejnosti, čo podporuje aj popularizačne ladený názov *Dúha vodu pije*. Zostavateľka uvádza publikáciu rozsiahlu, ale čitateľsky prífažlivou štúdiou, v ktorej posudzuje slovenské ľudové pranostiky v historickom a kultúrnom kontexte. Publikácia poskytuje aj poznámky a vysvetlivky, edičné poznámky, základné archívne pramene a základné publikované pramene.

Pranostika sa zvyčajne charakterizuje ako ľudový slovesný útvar paremiologickej povahy, ako výraz ľudovej skúsenosti, výsledok dlhodobého ľudového pozorovania vecí, javov, dejov v prírode a z toho vyplývajúca predpoveď počasia, úrody a pod. často spojená s radou týkajúcou sa polnejšej príčace. Názov *pranostika* má svoj pôvod v gréckine a u nás vznikol prostredníctvom latinských slov *prognosticatio*, *prognostica* (t. j. znamenie budúceho počasia). Pranostiky boli prvotne viazané na konkrétné javy života, mali praktickú funkciu a vo svojom vývine nadobudli pestrú a bohatú obraznosť — charakteristickú pre ústnu slovesnosť vôbec.

Zostavateľka pristupuje k pranostikám ako k folklórnym slovesným útvarom. Súbor materiálu, ktorý predkladá, je reprezentatívnym výberom z materiálu paremiologickej archívnej Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, obsahujúceho vyše 4000 výrokov rozličnej provenience z územia

Slovenska od 17. storočia. V úvodnej štúdii sa dozvedáme o začiatkoch zaznamenávania pranostík u nás. Prvá, v dobovej slovenčine publikovaná zbierka súvekého pranostického materiálu na Slovensku v počte vyše 400 jednotiek pochádza od J. Fándlyho. Okrem ústneho ľudového podania boli, aj dodnes sú udržiavateľmi a stabilnými nositeľmi literárnej kontinuity pranostík kalendáre. Do 19. storočia sa pranostiky hodnotili predovšetkým pre ich praktickú funkciu. Ich poetická hodnota bola prvýkrát docenená až v súbornom vydaní v knihe *Slovenská píslosloví, pořekadla a úsloví*, ktorú vydal A. P. Záturecký v Prahe roku 1897. V úvode publikácie sa dozvedáme aj o novšom zberaní a vývine pranostík na Slovensku (Matica slovenská, J. Wagner, M. Búlavský, P. Socháň, A. Hanigovský, A. Melicherčík atď.).

Pri publikovaní súboru materiálu, ktorý má slúžiť potrebám širokého čitateľského vydania, je veľmi dôležitý spôsob klasifikácie, aby bol čitateľovi pomôckou pri ľahšej orientácii v materiáli. Zostavovateľka sa rozhodla pre rozdeľenie podľa obsahu, témy a významu s tým, že prizerá aj na funkciu pranostík. Konkrétnie to značí, že kalendárne výroky, teda výroky viažúce sa na kalendárne dni (tvoria väčšiu časť materiálu), zostavila chronologicky, v zmysle agrárneho pracovného, ale aj sviatočného kalendára rolníkov v minulosti. Nazvala ich kalendárnymi pranostikami a zhrnula ich v časti *O počasi, úrode a poľnohospodárskej práci v štyroch ročných obdobiach a dvanásťich mesiacoch roka*. Druhú časť materiálu tvoria výroky prevažne o počasi, menej o úrode a poľnohospodárskej práci a sú zaradené na základe spoločných príznakov — symptomov (sú to predpovede počasia nezávislé od kalendárnej chronologie). Podľa týchto príznakov nazvala autorka druhú skupinu výrokov symptomatickými pranostikami v časti *Predpovedači počasia a úrody okolo nás* (napr. nebeské telesá, atmosferické úkazy, zvieratá, rastlinstvo, ľudské pocity). Zbierka obsahuje 1593 číslovaných jednotiek. Existenciu početných variantov — príznačných pre schopnosť ľudovej tvorby narábať s tou istou témove — vyriešila zostavovateľka z priestorových dôvodov tak, že iba k niektorým výrokom pripája niekolko esteticky a čitateľsky príťažlivých variantov. Dnešný čitateľ nájde v zbierke popri tých nemnohých pranostikách, ktoré sám pozná alebo používa, množstvo už väčšinou zabudnutých alebo iba pasívne známych výrokov originálnych obsahom i formou.

Už sme naznačili, že fažiskom publikácie je folklórne hľadisko. Čitateľov nášho časopisu pochopiteľne zaujíma aj hodnotenie pranostík z jazykového hľadiska. Tu predstavujú pranostiky predmet záujmu predovšetkým pre pestrú a bohatú obraznosť, pre výrazové prostriedky charakteristiské pre ústnu slovesnú tvorbu vôbec, ako sa to konštatuje aj v úvode. Zaradiť ich treba aj z hľadiska ich osobitného žánru, špecifického javu. Keďže ide vlastne o ustálené slovné spojenia, prichádzajú do úvahy najmä posúdenie ich vzťahu k frazeológii. Zaradenie a zhodnotenie pranostík vo vzťahu k frazeológii zatiaľ najdokladnejšie a nejpresvedčivejšie rozpracoval J. Mláček v štúdii *Pranostiky a frazeológia* (Slovenská reč, 46, 1981, s. 206—212; problematiku vzťahov prísloví, porekadiel a pranostík sledovali A. Melicherčík a K. Palkovič). Rozdiely v hodnotení pranostík viedli k ucelenejšiemu pohľadu na túto problematiku. Podľa novšieho výskumu J. Mlácka pranostiky sú javom vnútorné diferencovaným, ktorý sa v istých bodoch blíži k prísloviam, kym inde zasa skôr

k bežne ustálenému výroku, teda vlastne k porekadiu. Mohlo by sa predpokladať, že najvšeobecnejším znakom pranostík je ich prognostický charakter, no nie je to tak, lebo prognostický ráz majú aj iné paremiologické jednotky. Podľa citovanej štúdie najvšeobecnejším príznakom je ich tematická viazanosť na veci v prírode, na počasie, prácu na poli, v hore a pod., istá konkrétnosť, zreteľná motivačná viazanosť na dianie v prírode, na roľnícku prácu. Kde tento konkretizačný príznak chýba, nemôžno hovoriť o pranostike. Ako zistil J. Mláček, pranostiky aj frazémy majú súčasť niektoré znaky analogické, ale povahou sémanticky sa od seba dosť zreteleľne odlišujú. Sú javom na samom okraji frazeológie a bežne sa hodnotia ako ustálené výroky nefrazeologickej povahy. Pravda, to nevylučuje, že sa niektoré z nich stávajú vlastnými frazémami, ak sa rozšíri ich pôvodná motivácia a používajú sa aj v iných komunikatívnych situáciách, pričom sa ich pôvodný význam nejakým spôsobom posúva.

Ako sme už spomenuli, publikácia obsahuje aj poznámky a vysvetlivky. Podľa autorky majú sa v nich vysvetľovať niektoré výroky významovo nejasné, datovaním nejednoznačné alebo dnes už vo všeobecnosti neznáme, ale aj nárečové výrazy a archaizmy. To je napokon samozrejmý záväzok, keďže knižka je určená širokej čitateľskej verejnosti. Práve tento ohľad by si však vyžadoval, aby bol poznámkový aparát širší, obsiahlejší. Treba vychádzať z reality, kto a nakoľko dnes pozná z pranostík viac než tých nemnoho až príčasto opakovanych výrokov o počasi. Najmä so zreteľom na mladú generáciu by sa žiadalo dať výklad k väčšiemu počtu slov, ako je to vo vysvetlivkách (*šroda, boksuvať, ľajnorály, rúna, tiepat sa, močno, kláčky, ľadeň, brezen, rujeň* atď.), ale aj k väčšiemu počtu málo známych alebo významovo zastretych výrokov (*líšky pečú chlieb; zámky sa stavajú; ked pride Vavrinec, ber oči na klinec; januárová voda má deväť mladých; na jar zasmaž, na jeseň zapráš* a pod.). Je známe, že v súčasnosti je primárna funkčnosť pranostík — pod vplyvom zmenených životných a vedomostných podmienok — oslabená alebo stratená a že aktívny repertoár je úzky. Ale aj tak si dnes pranostiky ceníme pre ich historickú, estetickú a jazykovú hodnotu, zaujímajú nás a preto by široký poznámkový aparát pomohol lepšie poznat význam výrokov a potom aj lepšie oceniť obsah a slovnú formu. Vo verejnosti badať oživený záujem o pranostiky. Dosvedčuje to aj ich publicistickou príťažlivosťou a kurióznosťou, ale aj zámerom nedopustiť ich zabudnutie. Zbierka istotne prispeje k všeobecnejšiemu poznaniu pranostík, k získaniu širšieho okruhu záujemcov o tieto pôvabné aj jazykovo zaujímavé ľudové slovesné útvary, k poznaniu kultúrnych tradícií.

Elena Smiešková

Ks

SPYTOVALI STE SA

Termoodevy. — K. Z. nám napísala: „V obchodoch som si už viackrát všimla nové výrobky textilného priemyslu, napr. pulóvre, nohavice alebo tričká a otepľovaciu bielizeň, ktoré sa v predajniach Otexu ponúkajú pod názvom *termoodevy*, resp. *termotričká*, *termopulóvre* a pod. Sú to odevy z dvojvrstvových (integrovaných) úpletov s hygienickou funkciou, dobre sa udržiavajú a príjemne nosia. Aký je Váš názor na pomenovanie *termoodevy*?“

Slová *termoodevy*, *termotričká*, *termopulóvre* a pod. v lexikografických príručkách zatiaľ nenájdeme, lebo ide o nové výrazy v slovnej zásobe slovenčiny. To však neznamená, že ide o jediné výrazy s komponentom *termo*, ktoré sa v slovenčine používajú. Spoloahlivo tu už funguje celý rad prevzatých zložených slov so začiatocnou zložkou *termo*, ktoré majú platnosť termínov v rozličných vedných odboroch, napr. vo fyzike, v biológii, v technike atď. (porov. termíny *termodynamika* = odbor zaoberajúci sa premenou rozličných druhov energií na teplo a naopak, *termoelektrina* = elektrina vznikajúca z elektrického napäťa pri ohriatí spájania miesta kovov, *termoelement* = snímač teploty, *termoelektrický článok*).

Komponent *termo*- s významom „majúci vzťah k teplu, teplote“, ktorý je súčasťou spomenutých pomenovaní, má svoj pôvod v gréckom slove *thermos*, čo v preklade značí „horúci, teply“. Pri tvorení zložených slov je zložka *termo-* pomerne frekventovaná. Možno sa o tom presvedčiť v Slovníku čudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (Bratislava, 1979) aj v najnovšom materiáli z lexikálnej kartotéky Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Našli sme v ňom napr. výrazy *termokrieda* [krieda, s ktorou sa pracuje pri teplotách 70–100 °C], *termoplast* (polymér, ktorý sa môže opakovane roztaviť a ochladením stuhne), *termopunktúra* (liečebná metóda využívajúca pôsobenie tepla), *termotlač* atď.

Výrazmi *termoodevy*, *termotričká*, *termopulóvre*, na ktoré sa naša čitateľka sptyhuje, označujú sa odevy s otepľovacou vložkou vyvolávajúcej príjemný pocit pri nosení. Komponent *termo-* v nich signalizuje, že ide o špeciálne odevy, ktoré vo vyššej mieri ako klasické odevy spĺňajú dôležitú funkciu: chrániť a uchovávať telesnú teplotu.

Katarína Hegerová

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Eudovíta Štúra SAV. Ročník 21, 1987, č. 7. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, DrSc., člen korešpondent SAV. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Michališková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30 —, jednotlivé čísla Kčs 3 —. Rozšíruje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Čestredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 817 59 Bratislava. Vytláčili TSNP Martin, závod Ružomberok, v auguste 1987. Rukopis odovzdaný do výroby 16. 4. 1987. Registr. zn. F-7050.

KULTÚRA SLOVA

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 84 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987.

Cena Kčs 3,—